

Jens Nørgård-Sørensen (1954–2015)

7 sierpnia 2015 roku w swym domu w Fredensborgu zmarł w sposób nagły jeden z wybitnych współczesnych lingwistów duńskich Jens Nørgård-Sørensen, kierownik slawistyki w Uniwersytecie Kopenhaskim.

Profesor Nørgård-Sørensen był przede wszystkim rusycystą. Jego najwybitniejszym poprzednikiem w tej dziedzinie był slawista, głównie rusycysta, lecz także teoretyk, Hans Christian Sørensen (II po-

łowa XX w.). Był jednak Profesor zasadniczo uczniem, a potem następcą, innej slawistycznej reprezentantki glossematyki hjelmslevowskiej, profesor Kristine Heltberg (1924–2004; zajmowała się ona zwłaszcza aspektologią i derywacją leksykalną, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki polonistycznej; była również znakomitym lewicowym liderem politycznym, dobrze znaną i powszechnie szanowaną posłanką w Folketingu). Profesor Heltberg kontynuowała od początku II połowy XX w., wraz z innymi uczonymi, także z Jensem, wielką tradycję slawistyki duńskiej, wyodrębnionej w r. 1859, jako pierwsza w Europie zachodniej i w Skandynawii, w postaci katedry slawistyki w Uniwersytecie Kopenhaskim. Jej twórcą był Kaspar Wilhelm Smith, autor m.in. gramatyki polskiej; przed r. 1921 kierownikiem katedry był Polak z pochodzenia Stanisław Roźniecki. Najwybitniejszym slawistą duńskim pierwszej połowy XX w., reprezentującym zarówno językoznawstwo, jak i literaturoznawstwo, zwłaszcza rosjoznawcze, oraz historię, był uczony mający wielką renomę międzynarodową, Adolf Stender-Petersen

(1893–1963), kierownik katedry slawistyki w Aarhus. (Omówieniu dorobku slawistyki duńskiej do III ćwierćwiecza XX w. poświęciłem artykuł *Slawistyka duńska między Belgradem a Zagrzebiem i Lublaną*, w *Przeglądzie Humanistycznym*, 1978, 5, s. 131–138.)

Jens wniósł do skarbnicy badań swych poprzedników wkład bogaty. O tym wkładzie powiem kilka słów w dalszym ciągu. W tym miejscu wspomnę o innych zajęciach Profesora. Był członkiem Komisji Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich Międzynarodowego Komitetu Slawistów, członkiem redakcji wielce renomowanego periodyku skandynawskiego *Scando-Slavica* i innych międzynarodowych gremiów naukowych, w tym rady redakcyjnej naszego czasopisma *Linguistica Copernicana*.

W życiu prywatnym był wzorowym ojcem rodziny, do której należy córka i dwóch synów. Uprawiał z zamiłowaniem sport żeglarski, m.in. na jeziorze, w pobliżu którego mieszkał. Zawsze pogodny, życzliwy, przyjacielski, ten utalentowany, ogromnie pracowity i poważny badacz, a także pedagog, cieszył się powszechną sympatią i ogromnym szacunkiem, również w skali międzynarodowej.

Jedną z pierwszych swych prac opublikował Nørgård-Sørensen w polskich *Studiach Gramatycznych* (tom VIII pod red. R. Laskowskiego, 1987, s. 155–179). Artykuł ten, pt. *K voprosu o linejnoj organizacii predłożenija. Na materiale ruskogo, pol'skogo, bołgarskogo i nemeckogo jazykov*, w interesujący sposób bronił tezy, zgodnie z którą istotne rysy tzw. swobodnego szyku wyrazów wcale nie przeciwstawiają języka niemieckiego słowiańskim; ponadto podnosił pewne szczególne fakty z zakresu linearyzacji, które w wyróżniony sposób spokrewniają z niemieckim język bułgarski. Ważną wcześniejszą pozycją, nad którą pracował w latach dwudziestych swego życia, był bardzo zasadniczy artykuł poświęcony kategorii „określoności” i rodzajnikom w różnych językach (zwłaszcza kontrastowi niemiecko-bułgarskiemu w tym zakresie); wchodził tam w dojrzałą dyskusję z klasycznymi pracami lingwistycznymi i filozoficznymi (*Semantičeskoe soderżanie kategorii opredelennosti*. (*Scando-Slavica* 29, 1983, s. 209–223)). Już tu okazywał znakomite zacięcie teoretyczne.

Większe opracowanie stanowiła książka *Coherence Theory: The Case of Russian* (1992, Berlin: Mouton-de Gruyter [*Trends in linguistics. Studies and monographs*. Vol. 63]). Jest to studium z zakresu pogranicza semantyki i składni poświęcone zasadniczo zjawiskom struktury tematyczno-remati-

tycznej, zwłaszcza realizowanym przez różnego rodzaju partykuły rosyjskie. Ich charakterystyka funkcjonalna jest niezwykle poważna, opiera się na solidnej metodologii i znawstwie obszernej literatury przedmiotu (autor odniósł się także do mojej pracy o ros. *toże* z r. 1969). Poza prezentacją założeń teorii spójności tekstu autor przedstawił dużą serię „portretów semantycznych” rosyjskich wyrażen pomocniczych czy funkcyjnych. Jego wglądy są bardzo cenne, a ich waga wykracza poza przyczynki istotne jedynie dla rusycystyki; jako jeden z licznych przykładów mógłbym wskazać na subtelną i trafną analizę ros. *ved’* ‘przecież’. Doniosłe są też jego obserwacje dotyczące problematyki linearyzacyjnej zdań rosyjskich w powiązaniu ze sprawą struktury tematyczno-rematycznej.

W późnych latach 90. Profesor wziął udział w pracach nad serią adresowanych do szerokiego odbiorcy duńskiego paralelnych charakterystyk ważnych języków. Ogólną charakterystykę języka rosyjskiego powierzono J. Nørgårdowi-Sørensenowi i jego koledze z innej uczelni kopenhaskiej, wyróżniającemu się uczonemu, znanemu, podobnie jak Nørgård-Sørensen, z literatury światowej, pracującemu w dziedzinie ogólnej teorii języka (ze szczególnym uwzględnieniem problematyki aspektologicznej), Perowi Durst Andersenowi. W roku 1998, w ramach moich translatologicznych wykładów gościnnych w Uniwersytecie Kopenhaskim (realizowanych na zaproszenie Jensa) obaj autorzy przeprowadzali ze mną konsultacje merytoryczne (z których wiele sam skorzystałem). Nie znam jednak owocu ich współpracy. Przemyslenia Jensa widzę w jego obszernej i zgoła fundamentalnej monografii *Russian Nominal Semantics and Morphology* (2011; Bloomington, Indiana: Slavica Publishers). O książce tej powiem za chwilę.

W upływającym pierwszym półtoradzieściocleciu XXI w. uczoney poświęca się głównie teorii gramatykalizacji, naświetlając m.in. należące do tej kategorii zjawiska języka rosyjskiego, także w jego historii. Prace w tej dziedzinie obejmują m.in. artykuły: *Clitics and semantic differentiation. The development of the Russian hypothetical particle* by [H.L. Andersen, M. Birkelund, M.-B. M. Hansen (eds.), *La linguistique au coeur. Valence verbale, grammaticalisation et corpus. Mélanges offerts a Lene Schøsler a l’occasion de son 60e anniversaire*, 2006, University Press of Southern Denmark, s. 133–148]; *Aspect and animacy in the history of Russian. Developing the idea of parallel grammaticalization* [O.N. Thomsen (ed.), *Competing Mo-*

dels of Linguistic Change. Evolution and Beyond, 2006. Amsterdam: Benjamins, s. 289–305], *Grammaticalization waves: the Russian subjunctive mood and person/number marking* [*Typological Studies in Language* 77, 2008, s. 253–268], *What languages must convey: the construction-based syntax of Old Russian* [*Acta Linguistica Hafniensia* 42, 1, 2010, s. 46–59]). Wszędzie zgłębia Profesor nade wszystko problemy morfologii teoretycznej, synchronicznej i diachronicznej, zwłaszcza w nawiązaniu do klasycznych już prac czołowego teoretyka duńskiego, pracującego obecnie w Ameryce, w Los Angeles, Henninga Andersena. Przy czym tak się złożyło, że wprawdzie wiele miejsca w swych pracach poświęcił czasownikowi i frazie werbalnej (głównie w swych odznaczających się podziwu godną akrybią, godną dawnych mistrzów, artykułach o sprawach diachronicznych języka rosyjskiego, np. *Tense, aspect and verbal derivation in the language of the Novgorod birch bark letters*, *Russian Linguistics* 21, 1997, s. 1–21; poza wymienionymi wyżej), największe zamiłowanie miał Jens zawsze do nominalnej sfery języka. Do tej kategorii jego prac należy obszerne studium *Russian Cardinal Numerals: Meaning, Morphology, and Syntax* [*Scando-Slavica* 50, 2004, s. 75–92]. Dzieło jego życia, wspomniana wyżej „nominocentryczna” monografia rusycystyczna z roku 2011, jest pracą, którą każdy wrażliwy lingwista uzna za rozprawę odznaczającą się wielką urodą.

W sposób niezwykle przejrzysty i przekonujący, w oparciu o skrupulatną analizę materiału rosyjskiego, promuje ona zasadniczą ideę ogólną: ideę obrazu gramatyki i leksyki jako spójnej struktury, w której decydujące w języku parametry semantyczne lub wprost ontologiczne, jak ‘żywołność’, dające się obserwować w leksyce, przenikają się lub zgoła powtarzają w zjawiskach gramatycznych (można tu widzieć pewien wpływ prac Anny Wierzbickiej, które cenil bardzo; myśl jego jest także pokrewna ideom „opisu integralnego” Apresjana). Jens nie zgadza się z tezą Hjelmsleva (podaną przez duńskiego koryfeusza *explicite*, ale faktycznie wyznawaną również, choćby „podskórnie”, przez wielu teoretyków), że gramatyka może się ostać tam, gdzie cała leksyka ulegnie zmianie. Swą opozycję wobec takiego podejścia uzasadnia prezentowanymi obficie faktami języka rosyjskiego. Przygląda się z tego punktu widzenia bacznie rosyjskim klasom deklinacyjnym, indeclinabliom, kategoriom żywołności (gramatycznej), rodzaju, liczby, specyfice przymiotników, zaimków, liczebników. Wszędzie opiera się na obszernym, najbardziej współczesnym, żywym, niebanalnym materiale (diachronią jęz. ros.

zajmował się wytrawnie, jak już o tym mówiłem, w swych innych pracach). W całym tekście dominuje nie przypominanie dobrze znanych elementarnych faktów leksykalno-gramatycznych współczesnego języka rosyjskiego, lecz bardzo szczegółowa, błyskotliwa eksploracja osobliwości mało znanych, nieujawnionych dotychczas, ukrytych, a zarazem i poznawczo atrakcyjnych i wykazujących istotność teoretyczną. Niech drobnymi przykładami będą tu omówienia takich spraw, jak konkurencja liczby pojedynczej i mnogiej, widoczna na przykład w czymś obchodzeniu swego *dnia urodzin* lub *dni urodzin*, lub jak w pewnej mierze zależny od płci dobór *secundum comparationis* w porównaniach, por. *Ona strojnaja kak berezka. vs. ? ... kak topol'*. Bogactwo wnikliwych obserwacji Autora i jego ujęć całościowych jest więcej niż nieprzeciętne.

W maju 2013 roku doszło do wielkiej tragedii w życiu Jensa: w czasie wakacji spędzanych wspólnie w Italii umiera w wieku 59 lat, bez jakichkolwiek symptomów nadchodzącego wydarzenia, jego ukochana żona, Merete. Kierujemy swe serdeczne myśli do trojga ich osieroconych dzieci i do wnuków.

Świadomość tego, że została przerwana piękna nić obiecującej tak wiele twórczości naukowej, będzie nas napełniać głębokim smutkiem.

Cześć pamięci Profesora!

Andrzej Bogusławski

